

СЛОВ'ЯНСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ЯК РЕЗУЛЬТАТ АКУЛЬТУРАЦІЇ

АНОТАЦІЯ

У пропонованій статті досліджується проблема запозичень у англійській мові із слов'янських мов через призму теорії акультурації. Автор визначає основні етапи мовних та крос-культурних контактів носіїв слов'янських мов з носіями англійської мови, виділяє корпус запозичень-слов'янізмів та досліджує процеси їх асиміляції та функціонування в англійській мові, а також визначає перспективи подальших досліджень з урахуванням сучасних наукових парадигм

Ключові слова: мовна акультурація, запозичення, слов'янські мови, англійська мова, асиміляція

Питання мовної акультурації є досить актуальним у сучасному мовознавстві [5; 8; 11], оскільки в зв'язку з світовою інтеграцією та формуванням глобального інформаційного простору виникає надзвичайно велика кількість культурних, а разом з ними і мовних контактів.

Поняття «мовні контакти» – це лише створена лінгвістами метафора. Насправді йдеться про можливі контакти не мов, а їх носіїв, тому останнім часом мова все частіше йде про міжкультурні, а не про мовні контакти, тобто про поняття акультурації. Початкове формулювання поняття акультурації, яке здійснили американські антрополози Р.Редфілд та Р.Лінтон у 1936 р., пов'язувалося з тими явищами, що виникають тоді, коли дві групи людей різних культур встановлюють між собою сталі та безпосередні контакти, внаслідок чого відбуваються зміни в первинних взірцях культури однієї чи обох груп. Водночас американські автори вважали, що поняття акультурації відноситься загалом тільки до важливих, істотних змін, що відбувалися в даній спільності під впливом культурного контакту або культурної дифузії. Згодом, теорія акультурації почала поповнюватися новими ідеями і таким чином розвиватися та удосконалюватися, але, як зазначає І.Ушанова, з середини 60-х до кінця 70-х років науковий інтерес до даної проблематики різко впав. Це було обумовлене тим, що дослідники акультурації дотримувалися «класичних» і в деякій мірі консервативних підходів до вивчення процесів акультурації, нібито вичерпали «запас» предметів дослідження [12, с. 65].

На початку ХХІ ст. в зв'язку з формуванням та бурхливим розвитком глобального інформаційного простору, світовою інтеграцією та масовими міжнародними міграціями, а як результат великою кількістю мовних та культурних контактів теорія акультурації набуває все більшої популярності та розповсюдженості. Проблемами акультурації почали займатися не лише соціологи та психологи, а й лінгвісти. Вони ввели поняття мовної акультурації. Зокрема вперше це питання досліджувалося на початку 40-х років ХХ ст., коли Дж. Херцог, Е. Спайсер, Дж. Джонсон і Д. Лі опублікували статті, в яких вони розглядали конкретні приклади мовної акультурації в північноамериканських індієських племенах. Але, як зазначає Р.Білз, ці дослідження мали відносно попередній характер і містили мало теоретичних тверджень [2, с. 363].

Акультурація як область дослідження отримала широке розповсюдження лише наприкінці ХХ ст. в зв'язку з «появою та розповсюдженням нових технічних засобів трансляції духовного продукту, які суттєво змінили стиль життя» [6, с. 215]. З розповсюдженням комп'ютерів, мобільних телефонів, Інтернету значно збільшилась кількість мовних контактів між представниками різних культур, а як відомо, представники кожної культури виражають в своїй мові своє особисте бачення світу навколо себе, а, за словами В.Бабаянца, «подоба світу, яка складається у представників різних етнічних груп в процесі осягнення ними різноманітності світу накладає відбиток на мову» [1]. Саме тому одним із результатів лінгвістичної акультурації є запозичення.

Взаємозв'язок і взаємовплив культур на мовному рівні виражається у феномені лексичного запозичення. Це явище досліджували такі вчені як В. фон Гумбольд, У. Вайнрайх, Л. Блумфілд, Д. Будагов, Т.П. Козловська, О.А. Корнілов, Л.П. Крисін, Д.Ю. Лотте, М.М. Маковський, В.П. Секірін та ін. Сам факт запозичення є явищем складним і багатограним. Різні

лінгвістикладають різні значення в поняття «запозичення» та «запозичене слово». Наприклад, У.Вайнрайх розглядає запозичення як форму інтерференції мов в умовах білінгвізму [4, с. 262]; Л.Блумфілд під запозиченням розуміє певний вид мовних змін. [3, с. 325]; в свою чергу Е.Хауген виділяє повне запозичення і часткове відтворення, що дозволяє враховувати не тільки лінгвістичні, але й історично-соціальні факти [14, с. 366].

При дослідженні запозичень слід також розрізнити поняття «походження слова» та «джерела запозичення». Походження слова визначається за приналежністю до мови, з якої безпосередньо походить слово, основа, морфема, чи нове лексичне значення. Мова-джерело, що віддає мові-реципієнту нові лексичні одиниці, не завжди може бути точно встановлена. Це залежить від кількості часу, який проходить з того моменту, коли слово було запозичене [10, с. 8 – 14]. Дослідження процесів і результатів лексичних запозичень в останні декілька десятиліть ведеться в двох напрямках: представники одного напрямку зосередили увагу на внутрішньо-системному аспекті входження іншомовних елементів в мову, що запозичує (Н.Н. Амосова, Л. Блумфілд, Л.П. Крисін), представники іншої групи розглядають запозичення в контексті білінгвізму, міжмовних контактів і міжсистемної взаємодії мов (В.М. Арістова, У. Вайнрайх, Е. Хауген). У нашій роботі ми розглядаємо запозичення як результат взаємодії культур і мов.

Оскільки дослідження питання запозичень неможливо без врахування взаємодії економічних, політичних, соціальних та воєнних подій, які обумовлюють процес запозичення, для аналізу є функціонування слів'янських запозичень в англійській мові необхідно також розглянути взаємодію слів'янських народів з британським.

До ХХ ст. слов'яни не мали прямих мовних контактів з Британією. Лише окремі мандрівники, науковці та дипломати відвідували Росію і після повернення додому писали книги про свої подорожі. Це були, наприклад, Дж. Флетчер молодший (1548-1611), який у 1591 році написав роботу «Of the Russe Common Wealth», Е. Кларк зі своєю роботою «Travels in Various Countries of Europe, Asia, and Africa», або Дж. Пеппі, який написав роботу «State of Russia». Через їх роботи до словникового складу англійської мови увійшли такі слова слов'янського походження: *arsheen, vedro, beluga, losh, mammoth, zubr, baidarka, droshky, telega, boyar, czar, caback, choom, isba, kasha, koumiss, kvass, ikon, knout* з російської мови; *hetman, uhlan* з польської і т.д. Але багато з цих слів уже не функціонують в сучасній англійській мові (*arsheen, vedro, losh, subr, baidarka, choom, isba*).

Наступна хвиля запозичень спостерігалася наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. В Росії в цей час бурхливо розвивається промисловість, а разом з нею і робітничий клас; боротьба проти царської влади, ріст народно-демократичного визвольного руху а також подальше посилення революційного руху відобразились в таких англійських словах запозичених з російської мови як: *nihilist, nihilism, nihilistic, intelligentsia, narodnik, Decembrist, ispravnik, miroed, obrok, barschina, partisan*.

Нові запозичення з російської мови з'являються також після Жовтневої Революції в Росії. Це такі слова: *bolshevik, menshevik, sovietist, sovietism, sovietisation*. В 1936 році з'являються такі слова як *stakhanovite, stakhanovism*. Кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст., за словами Ю. Зацного, можна взагалі вважати періодом "російського впливу" на словниковий склад англійської мови у зв'язку з тими політичними і економічними змінами, що мали місце в колишнім Радянським Союзі. Відомі події не тільки спричинили запозичення та входження "нових термінів" (*glasnost, perestroika*), але й створили мотивацію, стимул до інтеграції слів, які проникли в англійську мову раніше, проте мали, фактично, статус не запозичень, а іноземних слів, функціонуючи лише в «радянським контексті» [7, с. 32].

В наш час зв'язки між країнами стають ще тіснішими в зв'язку з розвитком засобів масової інформації, телебачення, Інтернету. Вони сприяють процесу запозичення, а також асиміляції іншомовних слів. Саме тому у даній роботі робиться спроба класифікувати запозичення зі слов'янських мов за ступенем та видами асиміляції. Запозичуючи іншомовні слова мова не залишає їх незмінними протягом тривалого часу. Ці слова поступово пристосовуються до фонетичних, морфологічних і лексичних норм мови, приводяться у відповідність з системою мови в цілому, тобто піддаються процесу засвоєння, асиміляції. Процес асиміляції слов'янських запозичень в англійській мові виражається перш за все в їх підпорядкуванні його граматичній будові. Вироблена протягом епох граматична будова входить у плоть і кров мови, у тому числі і його словниковий фонд. Слов'янські запозичені слова з самого початку їх існування в англійській мові підводяться під активні категорії граматики англійської мови. Ці слова набувають всі форми

словозміни, які властиві даній частині мови в англійській мові, і утворюють ці форми за зразком власно мовної лексики мови-реципієнта. При запозиченні відкидаються такі морфологічні оформлювачі, як флексії – службові виразниками роду, числа, відмінку іменників. Під час проведення дослідження було відмічено поступову втрату цієї категорії в запозичених словах, що пов'язане із їх відсутністю в англійських іменниках. Наприклад :

*Sit down, have an ice-cold **pivo** and take in its Lilliputian delights (The Sunday Times, May, 21, 2006).*

Відмінність між спрощенням в рідних словах і іншомовних полягає в тому, що цей процес в словах рідної мови протікає дуже повільно, тоді як запозичені слова піддаються йому відразу при їх проникненні в мову.

Розглянемо особливості фонетичної асиміляції слов'янських запозичень в англійській мові. Наприклад, слово *cossak*. В результаті його запозичення до англійської мови мала місце заміна наголосу. В англійській мові у цьому слові наголос падає на перший склад, тоді як в українській мові – на другий. У таких словах як, наприклад, *mazurka*, *hetman*, *hussar*, *vodka*, *dacha* ненаголошена [a] перетворюється на [ɔ]. Іншим прикладом фонетичної асиміляції може слугувати також слово *knout*, оскільки в англійській мові літера *k* у цьому випадку не читається.

В результаті запозичення мовних одиниць зі слов'янських мов до англійської мови відбулася також лексична асиміляція. Наприклад, слова *robot*, *horde*, *paprika*, *hussar* та *tsar*. В результаті запозичення мало місце набуття цими словами загальнонародної вживаності та входження їх до основного словникового складу англійської мови. Деякі з цих слів втратили своє первинне етимологічне значення, яким вони володіли в мові-джерелі:

- слово *robot* походить від чеського слова *robota*, тобто праця. В англійській мові це слово набуло значення автоматичного пристрою, який запрограмований на виконання певних механічних функцій. Наприклад: *Honda demonstrates **robot** controlled by mind power (Times Online, March 31, 2009)* ;

- слово *horde* є запозиченням від польського слова *horda*, яке в мові-джерелі позначало державне об'єднання декількох кочових племен під владою одного хана. В мові-реципієнті це слово означає велику групу людей, натовп : *Outside, a **horde** of energy executives, politicians and hangers-on milled about, hoping to grab a few minutes as he flitted between meetings at Abu Dhabi's annual alternative-energy summit (The Sunday Times, February 1, 2009).*

Інші слова зберегли своє первинне значення:

- слово *paprika* має в обох мовах однакове значення – червоний перець і приправа, яка виготовляється з нього : *Spice with a few pinches each of cinnamon and **paprika** and a little more of ground cumin, plus a handful each of mint and coriander leaves (The Sunday Times, February 8, 2009)* ;

- слово *hussar* походить від угорського *huszár* – солдат або офіцер, який служить в легкій кавалерії : *Already under suspicion for smuggling, Tyler kills a Spanish **hussar** in a duel, upsets the Guardia and catches the eye of Amelia, the mistress of a despotic American magnate (Times Online July 24, 1998).*

Ознаками лексичної асиміляції слова *tsar*, окрім входження до основного словникового складу мови, є розвиток словотвірної продуктивності (*tsarist*, *tsarlet*, *tsarina*). На його основі також можуть утворюватися деривати, які мають різне значення в американському та британському варіантах англійської мови. “Американізм *drug-czar* буквально через кілька днів після свого виникнення 1988 року почав функціонувати в британських джерелах разом із своїм похідним *drug czardom*, коли йшлося про США. У 1997 році у Великобританії також було введено посаду “царя” – керівника департаменту боротьби з наркотиками [9, с. 205]”. Але в американському варіанті англійської мови це слово має також значення “заводія наркобізнесу”; говорить про те, що на основі слов'янського запозичення утворились міжваріантні омоніми: “керівник департаменту боротьби з наркотиками” – “заводій наркобізнесу”.

Ступінь асиміляції може бути досить різним і він залежить від того, наскільки давно відбулося запозичення, чи відбулося воно усним шляхом або через письмовим, наскільки часто вживане слово і так далі. Ступінь асиміляції залежить від історичних умов розвитку кожного конкретного слова, від часу запозичення, характеру запозичення, комунікативного значення слова.

За ступенем асиміляції слов'янські запозичення можна розділити на:

А) повністю асимільовані, тобто ті, що відповідають всім морфологічним, фонетичним і орфографічним нормам мови, що запозичує, і сприймаються мовцем як англійські, а не іноземні слова: *vodka*, *tsar*, *robot*, *hussar*, *horde*. Наприклад:

It is called Pose Running and was invented three decades ago by a Russian, Nicholas Romanov, not to be confused with the tsar of the same name (The Times, May 16, 2009).

Gleb Balashov, a shell-shocked hussar, abandons his wife and son to become a castrated "angel", believing that through this act of self-mutilation he can leave behind the chaos, guilt, bloodshed and sin of the world (The Times, July 9, 2005).

He would drink a lot of vodka, as much as four bottles a night (The Times, Apr. 30, 2009).

Однак, проведенне дослідження показало, що існують також слова, які настільки асимілювалися, що не лише звучать як англійські, але й можуть утворювати нові слова за допомогою англійських суфіксів: *tsar-tsarist, tsarlet; robot-robotic, robot-like, robotic, robotics, robotize, robotisation*. Наприклад:

The climatic rigours of Siberia, combined with the tendency of both tsarist and Stalinist regimes to use the region as a site for prison camps and mines, has ensured that this is still a dire environment (Times Online, February 4, 2005).

Honda has made robotics a key part of its image, sending versions of Asimo around the world as an ambassador for the company (Times Online, March 31, 2009).

Окрім того, слово *tsar* було запозичене разом з іншими похідними від нього словами: *tsarevitch, tsarina, tsarism*. Наприклад:

In the final scene, little happens in the choreography beyond quiet processions, the centre-stage robing and coronation of the new Tsarevich and Tsarevna, and the Tsarevich's slow-rising last gesture (Times Online, June 1, 2001).

В) частково асимілювані, тобто ті, що залишилися іноземними по своїй вимові, написанню або граматичній формі: *dacha, prospect, , slivovitz, , mazurka, pivo, voivode*. Наприклад:

The Russian dream of owning a luxury dacha will come true before the summer ends for the winning couple in the country's latest venture into reality television (The Times, Aug. 9, 2003);

A licensed Pilsner Urquell pub, it also taps the most respected pivo in the Czech Republic (Times Online, Sept. 6, 2005).

С) частково асимілювані і ті, що позначають поняття, пов'язані з іншими країнами і не мають англійського еквівалента. Наприклад, з російської мови *steppe, kvas, verst, kibitka, telega*. Наприклад:

They will then ride across largely empty steppe until they reach the Urals (The Sunday Times, Jan. 25, 2004);

The conceit of the poem she inspired is that cultural differences are no barrier to love, which strikes as easily in a nomad's kibitka (tent) as in a brilliant ballroom or a fashionable opera box. (Times Online, Dec. 24, 2004);

But they are often excellent potatoes. We ate a very good meal at Talaka Strauniy, a basement place in the Njamiha district of the city, where the menus are made of doors (that's right), the kvass was mellow and tasty and we were presented with a perfect platter of cold meats. (Times Online, March 15, 2007).

Процес асиміляції може бути настільки глибоким, що іншомовне походження таких слів не відчувається носіями англійської мови і виявляється лише за допомогою етимологічного аналізу. Так, деякі слов'янські запозичення, що частково асимілювалися, зберегли сліди свого походження у вигляді фонетичних, граматичних і семантичних особливостей, наприклад, *taiga, tundra, rouble, knout, borshcht, mazurka* та інші запозичення які позначають чужі англійцям реалії і поняття. З метою адекватного їх опису в тлумачних словниках англійської мови лексикографами широко використовується енциклопедична інформація, що повідомляє про місця розповсюдження, форми існування, способи застосування об'єктів і явищ. Так, при тлумаченні слів *taiga, tundra* разом з вказівкою родової характеристики і відмінних ознак, що дозволяють побачити специфіку і відмінність даних реалій, даються вказівки кліматичної зони, географічного ареалу: *taiga – the coniferous forests extending across much of subarctic North America and Eurasia, bordered by tundra to the north and steppe to the south; tundra – a vast treeless zone lying between the ice cap and the timberline of North America and Eurasia and having a permanently frozen subsoil* [13]. Опис запозичених в англійську мову назв грошових одиниць типу *rouble* також припускає вказівку як на те, що це грошова одиниця, що займає певне місце в загальній системі грошових одиниць, так і на країну, в якій вона знаходиться в обігу: *rouble – the standard monetary unit of Belarus and Russia, divided into 100 kopecks* [13].

Таким чином, дослідивши історію мовних та культурних контактів між слов'янами та

носіями англійської мови ми з'ясували, що до XX ст. слов'яни не мали прямих мовних контактів з Британією, тому кількість запозичень в цей час була невеликою. Багато слів були запозичені наприкінці XIX століття – на початку XX ст. в зв'язку з розвитком промисловості та ростом народно-демократичного визвольного руху (*nihilism, nihilistic, intelligentsia, narodnik, Decembrist, ispravnik, miroed, obrok, barschina, partisan*). Нові запозичення з російської мови з'являються також після Жовтневої Революції в Росії. Це такі слова: *bolshevik, menshevik, sovietist, sovietism, sovietisation*. Кінець 80-х – початок 90-х років XX ст. називають періодом “російського впливу” на словниковий склад англійської мови у зв'язку з тими політичними і економічними змінами, що мали місце в колишнім Радянським Союзі (*glasnost, perestroika*). В наш час зв'язки між слов'янами та носіями англійської мови стали ще тіснішими в зв'язку з розвитком засобів масової інформації, телебачення, Інтернету. Вони сприяють процесу запозичення, а також асиміляції іншомовних слів.

За результатами дослідження слов'янські запозичення в англійській мові за ступенем асиміляції можна розділити на: повністю асимільовані (*tsar, robot, hussar, horde*), частково асимільовані (*prospect, slivovitz, mazurka, pivo*), та ті, що позначають поняття, пов'язані з іншими країнами і не мають англійського еквівалента (*steppe, taiga, tundra, verst, kibitka*). Ступінь асиміляції залежить перш за все від часу запозичення та частотності вживання слів, а також від шляху запозичення та генетичної і структурної близькості мов.

Перспективним напрямком подальшого дослідження може бути більш детальне вивчення слов'янських запозичень у сучасній англійській мові в контексті теорії акультурації, при чому, беручи до уваги той факт, що процес мовної акультурації є відображенням більш широкого процесу акультурації на рівні культури (діномії). Перспективним є також інтердисциплінарне дослідження впливу слов'янських мов на сучасну англійську мову з метою визначення впливу слов'янської культури на культуру США.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабаянц В. В. Связь языка и культуры // Сборник научных трудов Северо-Кавказского государственного технического университета. Сер. Гуманитарные науки. – 2005. – № 1 (13). – http://nostalgia.ncstu.ru/content/_docs/pdf/_trudi/_hs/13/41.pdf.
2. Билз Р. Л. Акультурация // Антология исследований культуры. – СПб.: Университетская книга, 1997. – Том 1: Интерпретация культуры. – С. 348 – 370.
3. Блумфилд Л. Язык. – М.: Прогресс, 1968. – 607 с.
4. Вайнрайх У. Языковые контакты. – К.: Вища школа, 1979. – 262 с.
5. Гармаш О. Л. Запозичення як джерела збагачення словникового складу англійської мови // Нова філологія. – 2006. – Вип. 24. – С. 8 – 14.
6. Заикина А. Социологическая концептуализация преемственности культуры // Вестник СамГУ. – 2008. – № 4 (63). – С. 211 – 220.
7. Зацний Ю. А. Развитие словникового складу англійської мови в 80-ті - 90-ті роки XX століття. Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Ю.А. Зацний; Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 1999. — 32 с.
8. Зацний Ю. А. “Внутрішні” запозичення сучасної англійської мови // Вісник Сумського державного університету. – 2006. – № 11 (95). – С. 10 – 14.
9. Зацний Ю. А. Сучасний англійськомовний світ і збагачення словникового складу. – Львів: ПАІС, 2007. – 228 с.
10. Єнікєєва С. М. Джерела збагачення словникового складу англійської мови // Нова філологія. – 2006. – Вип. 24. – С. 8 – 14.
11. Козлова Т.О. Запозичення та концептосфера етносу // Актуальні проблеми менталінгвістики: Збірник наукових статей за матеріалами IV Міжнародної конференції. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, 2005. – С. 97 – 98.
12. Ушанова И.А. Перспективы развития теории аккультурации в глобализованном мире // Вестник Новгородского государственного университета. Сер.: Гуманитарные науки. 2003. – № 24. – С. 65 – 70.
13. Collins English Dictionary. 8th Edition. – N.Y.: HarperCollins Publishers, 2006. – 1188 p.
14. Haugen E. The ecology of language – Stanford, CA.: Stanford University Press, 1972. – 366 p.

SUMMARY

The paper analyzes the issue of borrowings into English from the Slavic languages from the standpoint of acculturation theory. The author identifies the key periods of language and cross-cultural contacts between the Slavic languages speakers and those of the English language, finds the corpus of language units borrowed from the Slavic languages, analyzes the processes of borrowings' assimilation

